

"De Marke"

Oude berichten over Beekbergen, Brummen,
Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen,
Ugchelen

Oktober 2006

Foto omslag

Oude winkel aan de Ambachtstraat te Brummen; zie stukje op pag.25

“De Marke”

Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Marke, met als werkgebied
Beekbergen, Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen,
Ugchelen

30^e jaargang, oktober 2006

Redacteur: Piet Willemsens, Stationsweg 6,
6971 BX Brummen. 0575-562 571
E-mail: Piet.Willemsens@hetnet.nl

Samenstelling van het bestuur

H.W.van Harreveld;
Tuinstraat 59, 6971 BH Brummen, *voorzitter*
tel. 0575-561 005
C.C.Uenk-Dirksen, Ringlaan 46, 6961 KL Eerbeek;
0313-652 553; *secretaris*
J.Zengerink, Rhienderensestraat 53
6964 BH Hall; 0313-651 960; *penningmeester*
W.T.M.Klomp, Langschoten 71
7371 EP Loenen; 055-505 2276; *bibliothecaris*
M.van Zadelhoff-Ruumpol, Loenenseweg 150
6961 CT Eerbeek; 0313-651 724
J.R.B.W.Krepel, Vijverweg 2
7382 BV Klarenbeek; 055-301 1330
A.van Bodegom, Wilhelminastraat 12
6971 AK; Brummen; 0575-561 323

Inhoudsopgave

	Pag.
Ter inleiding	5
Raadselachtig Rosendael	6
Badinrichting Laag Soeren – <i>Jaap van der Weel</i>	9
Reacties op vorig nummer	11
Fijne excursiedag naar Kampen en omgeving – <i>PW</i>	13
Korte impressie van de reis naar Kampen, Zalk en Nijenhuis- <i>WV</i>	16
Watermolenpad bij de Eerbeekse Beek – <i>PW en MvZ</i>	17
Piet de Wijs, de vergeten burgemeester van Brummen – <i>Piet Willemsens</i>	20
Winkeliers, waar zijn ze gebleven? – <i>PW</i>	25
Watersnood 1926 sloeg toe in 1926 – <i>PW</i>	27
Het dagboek van Antoon Hiddink van 15 t/m 17 april 1944 – <i>Wietse Venema</i>	29
Nostalgie naar de oude landbouw – <i>PW</i>	33
Papiermuseum Eerbeek zit er vooralsnog niet in – <i>Piet Willemsens</i>	36
Jo Landheer, dichteres om te lezen – <i>Henk Witteveen</i>	41

Ter inleiding

Hier ligt weer een blad voor u, met een keur van artikelen, uit het gehele verspreidingsgebied van De Marke. Met één uitzondering: dat over het vroegere Badhuis Laag Soeren, dat er net buiten valt. Het artikel is evenwel van zeldzaam oude herkomst, nl. van iemand die in 1845 is geboren. Auteur Jaap van der Weel wist er beslag op te leggen, en licht de huidige situatie nader toe. Laag Soeren is ook nog erg actueel, want in het net verschenen blad STOOCKX wordt het – in de nieuwe situatie van appartementengebouw - als “Droomlocatie voor levensgenieters” omschreven. Het majestueuze hoofdgebouw van het voormalige kuuroord is in oude luister hersteld.

Een tweede artikel waarop ik de aandacht wil vestigen, is dat over de volslagen onbekende Loenense dichteres Jo Landheer (1900 - 1986), een kunstenares van klasse, die door Henk Witteveen van alle kanten is benaderd. Als een goed journalist en als ijverig historisch onderzoeker heeft hij het gehele dorp doorgelicht, en een aantal zeer interessante vondsten gedaan. Wij als lezers van De Marke kunnen er zo maar van mee genieten. Met de auteur van het artikel blijf ik er verbaasd over dat er belangwekkende personen die midden onder ons geleefd hebben, door iedereen over het hoofd gezien zijn. Ha, daar is weer eens het nut van een historisch regioblad!

Over de andere artikelen in dit nummer zeg ik niks, ze worden toch wel gelezen, al was het alleen al omdat ze (zo) kort zijn. Want dáárover worden (gelukkig) reacties ingestuurd. Zie het piepkleine stukje in de vorige Marke over een antieke kabinetkast, waarover drie lezers hun licht laten schijnen! Gaarne deze keer nog meer, over zwaardere stukken!

Red.

Raadselachtig Rosendaal

In de zomerdag pleegt De Marke een halve dag uit te trekken voor een excursie naar een historische plek in de omgeving. Op zaterdag 17 juni was dat kasteel Rosendaal te Rozendaal. Verschillende leden uit onze vereniging waren er vaker geweest, maar niettemin vonden 34 personen het de moeite waard om er weer eens kennis van te nemen, het verveelt immers nooit. Een imposant gebouw, dat vele mysteriën herbergt, waarvan er een aantal op aangename wijze werden opgehelderd door een heel deskundige rondleidster. De tegenwoordige eigenaar van het kasteel is de stichting Geldersch Landschap/Vrienden van de Geldersche kastelen. We werden er welkom geheten door twee bestuursleden, resp. Marianne en Clara.

De Bedriegertjes

Verwacht geen volledig verslag van de excursie, slechts enkele pregnante punten. Vanaf de 14^e eeuw werd het kasteel bewoond door graven en hertogen van Gelre, in 1579 werd Dirk van Dordt eigenaar. Aan hem danken we de nog altijd adembenemende tuinen, vijvers en beken. In de 19^e eeuw werd alles nog eens dunnetjes overgedaan, en toen zijn ook *De Bedriegertjes* ontstaan. De Bedriegertjes, tegenwoordig worden hier kinderen voor het lapje gehouden, vroeger was het een vermakelijkheid voor de heren. Op deze plaats plachten de dames – van de schrik – de rok enkele centimeters op te lichten, zodat de blote enkel zichtbaar werd. Hoogst pikant. En dat in die dagen dat een zeer diepe inkijk – zie de schilderijen – heel gewoon was.

In de oorlog heeft het kasteel veel te lijden gehad, zowel door ingrijpen van de Duitsers als van de geallieerden. Alles is in de loop der naoorlogse jaren fraai gerestaureerd, maar een groot deel van de kostbare inboedel was door de oorlog verloren gegaan. En toch wordt de bezoeker verrast door oogverblindend fraaie kabinetkasten, meubilair, schilderijen, enz. Hoe kan dat? Het is voor 98 procent in *bruikleen* gegeven. Een mooi systeem, maar als een van de kinderen zich ineens herinnert dat moeder die grote kast heeft uitgeleend, vraag ze hem teug. En dan gaat hij terug!

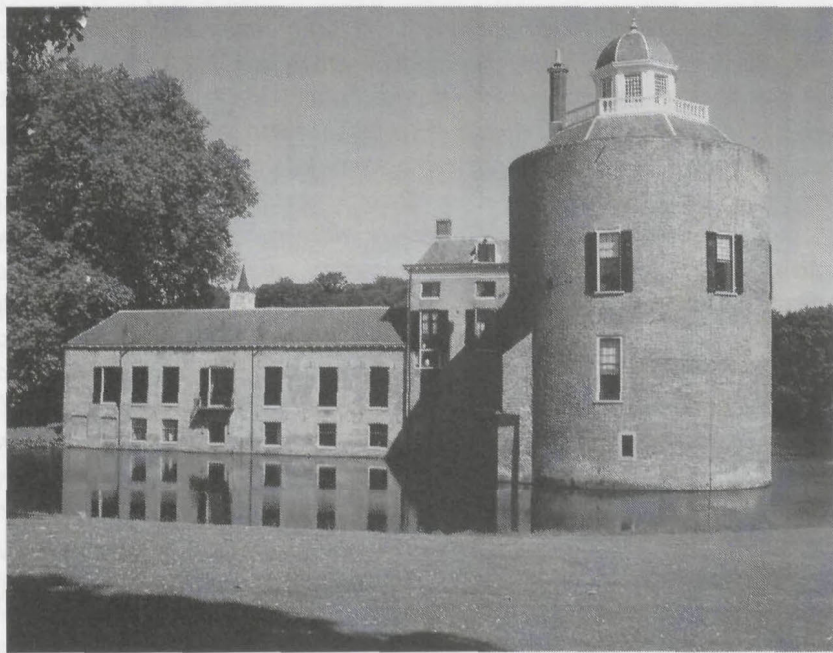
In een van de vele kamers staat de tafel heel chic gedekt voor een diner. Ons lid Henk Witteveen licht ter plekke toe: "Het bestek is hier normaal *open* gedekt, alleen als er bestek wordt gebruikt waarin een monogram of een familiewapen is gegraveerd, wordt er *gesloten* gedekt. Het is nu niet goed te zien, maar omdat er gesloten gedekt is moet er dus een wapen of monogram op het bestek staan". In een andere zaal vinden we een

hoekkabinet, waaruit vroeger – bij een feestje – wijn uit cascades stroomde. Nu ontbrak helaas de lakei die zulks op gang moest brengen..

Schilderijen

Ook na anderhalf uur blijft het allemaal spannend, maar je mag met het vermoeide lichaam niet op een van de uitnodigde stoelen gaan zitten! Het zou makkelijk kunnen, want vanwege de publieke vriendelijkheid zijn er nergens *touwtjes* aangebracht. Van de schilderijen wil ik nog noemen die uit de Oosterbeekse school, vooral een wintertafereel van L. Apol. Talloze kleine voorwerpen liggen er in het kasteel te pronk, zoals een middeleeuws schrijfblok, dat qua omvang te vergelijken is met de moderne *laptop*! Alleen: vroeger werd de inkt gedroogd met speciaal zand, waartoe nog een flesje aanwezig is.

Ik sluit af met het verhaal over de *muizen*, die in Rosendael vroeger op een unieke manier werden gevangen. Achter de tengels van de binnenmuren in enkele kamers was een soort *fuik* geconstrueerd, waarin de muizen zich

vastliepen. en niet meer konden terugkeren. Ze kwamen in een *val*, waarvan in de betreffende kamers nog de hokjes te zien zijn. De rondleidster trekt een luikje weg en nu er tuimelen twee nepmuizen naar buiten!

Een leuke middag, ook door alle contacten met de leden. van De Marke. PW

Badinrichting Laag Soeren in 1889

Jaap van der Weel, Hoenderloo

In het blad Nederlandse Historiën uit 1978, op pagina 10, kwam ik een verhaal tegen van J.W. Montenberg (†) uit Joppe. Een gedeelte van het artikel "Nederlandse badplaatsen in bos en hei" laat ik nu volgen.

Bloeiende zaak

"Badinrichting Laag Soeren (Bethesda) staat er nog altijd, hoewel wat vergroot. De omgeving is nog altijd prachtig, het beekje stroomt nog langs het park.

Mijn grootvader (1845–1915) stond al vrij jong aan het hoofd van een bloeiende zaak. Na een lichte hartaanval kreeg hij het advies het wat rustiger aan te doen en een tijd in een bad-plaats door te brengen. Zo werd het zomer 1889 een kuur in Laag Soeren. Zijn vrouw en zijn toen 12-jarig dochtertje gingen mee als gasten, hijzelf als patiënt.

Het verblijf met alle uitgaven voor uitstapjes erbij heeft in totaal f 1000 gekost, inclusief een vrij aanzienlijk bedrag als verplichte storting voor het logeershuis. Dit was een sociale maatregel, die het ook on- en minvermogenden mogelijk maakten om hier nieuwe krachten op te doen. De patiënten in dit huis waren in hoofdzaak jonge vrouwen en meisjes uit de kleine middenstand. In andere huizen zaten herstellende zieken, uit de koloniën teruggekeerden, die niet tegen het klimaat konde. Bloed-armoede, nerveuze aandoeningen kwamen veel voor als gevolg van bedompte huiskamers en weinig buitenlucht.

's Morgens begon de kuur. In de kelderverdieping van iedere vleugel was zowel voor mannen als voor vrouwen een volledige apparatuur aanwezig. Onder leiding van een arts en met behulp van badmannen en badvrouwen werden hier afwassingen, begietingen gedaan. Kuip-baden werd gebruikt en er werden oefeningen gedaan. Daarna volgde, ook gasten mochten hieraan meedoen, een gezamenlijke wandeling op blote voeten over het van te voren nat besproeide gazon.

De voormalige badinrichting in april jl, toen de verbouw tot appartementen bijna klaar was

Verdere dagindeling

Na een korte rust was het tijd voor het ontbijt. Daarna volgde onder leiding van een arts een wandeling in de omgeving. Gerust werd in één van de priëltjes. Hier kon men wat gebruiken. Dan volgde de koffiemaaltijd met daarna rust of op de kamer, dan wel in ligstoelen op het terras. Daarna ging men door het dorp wandelen, een boodschap doen, bij hotel Horsting wat gebruiken. Een enkele maal ging men naar Dieren of Arnhem. (Apeldoorn was blijkbaar nog niet in trek. JvdW)

Voor het diner werd "toilet gemaakt". De mode verlangde een ingeregen middeltje, de wespentaille, zij stond weinig beweging toe. (niet zo gezond !) Er waren drie lange tafels met aan het hoofd een arts, de geneesheer-directeur zat aan het hoofd van de middelste tafel.

De avond werd doorgebracht met spelletjes op het grasveld, voor de ouderen was er een biljartkamer, men kon er schaken, dammen, tric-trac spelen of een kaartje leggen. Vrij vroeg was het bedtijd.

Voor de kinderen waren er goed verzorgde ezels waarop zij, onder toezicht, ritjes konden maken. Voor de dorpsbevolking werden volksspelen georganiseerd, de fanfare speelde er vrolijk op los en kreeg een niet onaanzienlijk bedrag in hun kas.

Militaire manoeuvres

Op een dag waren er in de Imbos militaire manoeuvres. Een Jan Plezier werd afgehuurd en verder alle rijtuigen die in de omgeving beschikbaar waren. Een grote verrassing. Een karretje met manden met champagne ging mee. De heren officieren lieten zich gaarne een glas reiken door de dames, die in elegant wandeltoilet waren gestoken, de jonge vaandrighs en cornets wisten al heel goed lieve complimentjes te zeggen tegen de jonge meisjes die er met hun lichte japonnetjes en grote hoeden ook schattig uitzagen. De manschappen hadden eveneens hun dorst kunnen lessen met een flink glas bier, zodat die ook tevreden konden zijn.

Zo waren de oefeningen ook ten zeerste geslaagd. (!). Begin september vertrokken de families met kinderen, uitgeleide gedaan door de achterblijvenden. Op het stationnetje speelde de fanfare, met enige vertraging vertrok het lokaaltreintje naar Dieren. De meester van het locomotiefje met zijn lange schoorsteen en de dierennaam liet zijn ijzeren paardje de vrije teugel en zo was men dan nog op tijd in Dieren voor de aansluiting."

Aanvulling.

In Laag Soeren liepen en lopen een aantal sprengen, die hun schone water afvoerden naar de IJssel. Geneeskrachtig water dat naar Duitse voorbeelden volgens mannen als Jut van Breukelerwaard, Boerhave, Priessnitz en anderen de oprichting van een badhuis rechtvaardigden. Het kreeg de naam van een geneeskrachtige vijver aan de oostzijde van Jerusalem : *Bethesda*.

De eerste zes jaar van haar bestaan was Bethesda bedoeld voor de behandeling van min- en onvermogenen. Later na het overlijden van Jut in 1874 werden rijkeren toegelaten. Het badhuis heeft als zodanig bestaan tot 1935. Het geheel werd verkocht en in 1936 werd het heropend onder de naam Geneeskrachtige Bad-inrichting en Kuuroord Laag-Soeren. Hoofdzakelijk werden patiënten met klachten als reuma behandeld. Ook hart- en vaatziekten, stofwisselingsziekten ed. werden behandeld.

In 1942 werd het sanatorium door de Waffen SS gevorderd als 'Erholungsheim' voor Oostfrontsoldaten. Na de oorlog, in 1947, werd het gekocht door de Amsterdamsche Bank als vakantiehuis voor haar personeel. De naam werd nu 'Amsterda'. In 1980 werden de bezittingen verkocht. Toen werd het Soeria. Sinds kort is het verbouwd tot een appartementengebouw. JvdW

Reacties op vorig nummer

Deze keer gingen alle reacties over één artikel. In het maartnummer van 2006 van De Marke staat op blz. 36 een verhaal over een Biedermeierkabinet. Drie Marke-leden schrijven of filosoferen erover.

Wietse Venema

Volgens de foto is het een ouderwets *kammenet*, zoals vroeger in oude boerenwoningen wel vaker in de mooie kamer stond te pronken. Het kammenet kon ook op slot, op de foto is dat duidelijk te zien. Aan de sleutel hangt een mooi kwastje. In het kammenet was vaak een laatje, waarin het geld werd bewaard. Het laatje was ook vaak voorzien van

slot en sleutel. In drie-generatie-gezinnen, die vroeger op het platteland niet ongewoon waren, ging het er om wie de sleutels van het kammenet in zijn of haar bezit had. Er werd vaak ingetrouwd en de schoondochter werd de sleutels niet toevertrouwd. De hieruit ontstane conflicten waren niet zeldzaam.

Grootmoeder behield de sleutels van het kammenet. Daarmee kon grootmoeder een grote macht uitoefenen. Zij beheerde het geld, zoals het melkgeld, de opbrengst van de

verkoop van vee, de verkoop van landbouwproducten, zoals aardappelen en rogge. Als uitgaven waren er de lonen voor het personeel, het huishoudgeld, het geld voor kleding en het geld voor machines enz.

Wanneer de grote deuren van het kammenet werden opengeslagen als er visite was, ging het er om wat op de planken van de kast was te

zien. Wanneer het gezin maar weinig lakens had, werden deze zo gevouwen dat het leek alsof er wel tien lakens opgevouwen in de kast lagen! In de laden werden allerlei spullen opgeborgen, zoals ondergoed, sokken enz.

Boven op het kammenet staan op de foto twee mooie vazen, elk aan de kant symmetrisch. Tussen die vazen staan twee ongelijke kleine vazen, eigenlijk een te veel. Het is nu eenmaal zo dat ieder mens, waar ook ter wereld, streeft naar symmetrie. Dat streven zit in de mens ingebakken.

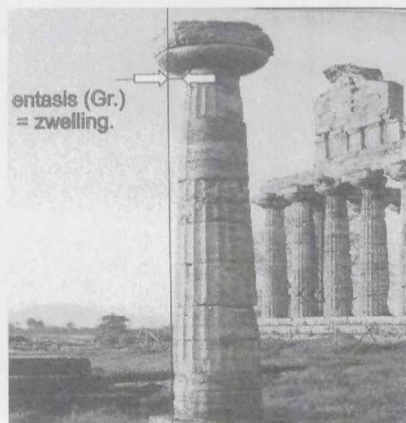
Het is zo te zien een prachtig kammenet, dat nog vele jaren meekan. In boerengezinnen ging het kammenet over van generatie op generatie. Wanneer grootmoeder was gestorven was er veel verdriet, maar ook enige opluchting, want nu gingen de sleutels va het kammenet naar de volgende generatie. En zo ging het leven verder.....

Henk van Harreveld

Het is een mooi artikel, met een mooie historie, maar er mankeert slecht één ding aan: het IS geen echt Biedermeier-kabinet, het is een boerenkabinet!.

Jaap van de Weel

In het artikel staat het woord *slissen*, dat ik echter niet heb kunnen thuisbrengen. Een ander woord is "entarsisch", maar dat moet *entasis* zijn. De swelling heeft wat met een *zuil* te maken; zie bijgaande afbeelding. Met vriendelijke groet.

Fijne excursiedag Kampen en omgeving

Bij de jaarlijkse excursiedag van de Marke weet je van te voren: het wordt een aangename belevenis, maar *hoe* zal het precies uitpakken? Kampen staat bekend als een mooie oude Hanzestad, maar zijn de meer dan twintig kerken en kerkjes allemaal zo opwindend? Nou, we bezochten (op 28 augustus) daarvan niet één, maar wel een in het naburige dorpje Zalk. Tien minuten hingen we daar aan de boeiende lippen van een meneer, die in dat korte poosje de tijd tot 1584 moest overbruggen. Lang genoeg, oordeelde onze kordate excursieleidster Clara, want we moeten de *kerktoren* nog in.

Een gewaagde onderneming, slechts door tien (waarvan zes op de foto) van de vijftig deelnemers ondernomen. Immers, je moest drie keer een tamelijke wiebelige trap beklimmen. Dan kreeg je wel een adembenemend uitzicht over de IJsselstreek.

Agrarische taferelen

Maar ik hol te ver naar voren, Kampen kwam die dag eerst. Je kon kiezen uit drie mooie objecten: het Tabaksmuseum, het Iconenmuseum en het Stedelijke museum. Het gros koos voor het laatste. We troffen het, er was net een tentoonstelling van uit heel Nederland bij elkaar gebrachte schilderijen over agrarische taferelen. Er was veel meer, o.a. de enige paardetredmolen in Nederland: het arme paard moest daarbij (geblinddoekt) de gehele dag in een rondje lopen, om speciale graansoorten te malen. Er bleek voor ons in dat onbekende museum zóveel te zien dat, we er geen tijd meer voor de "tabak en de iconen" overschoot. Jammer, enkele van ons die het wél bezocht hadden, gaven hierover heel goede berichten af. Gewoon een volgende keer op eigen houtje die stad nog eens bezoeken. Zo mogelijk met een VVV-wandeling, de middeleeuwse schoonheid druipt er vanaf.

Tussendoor ontdekten velen van ons het *kleinste huis* van de stad Kampen. Ontroerend, wat we op die tien vierkante meter zagen: ooit woonde er een gezin met drie kinderen; de bedstee was anderhalf bij anderhalve meter. De mensen sliepen er met de knieën omhoog... De boeiend vertellende vrijwilligster had het huisje volgestopt met voorwerpen uit grootmoeders tijd. We waren er niet weg te slaan. Maar het moest wel, want er kunnen slechts zeven mensen tegelijkertijd in.

Enkele van de waaghalzen die boven in de toren van Zalk klommen, Joop, Clara, Henk, Piet, Wietse en Ton (foto Corrie de Kool)

Enkele dames hadden alleen maar heerlijk door de stad gedwaald, en zich het laatste uur onledig gehouden door op een bankje aan de IJssel te zitten genieten. Het kon allemaal. Te meer, omdat het die dag Marke-weer was, dus overwegend zon. Een aantal van ons had het daarop niet vertrouwd, en een paraplu onder de arm gestoken, een uitstekend preservatief, zo bleek. Tegen *vermoeidheid* helpt iets anders, iedereen was jaloers op Bertus, die een vederlicht, elegant stoeltje/wandelstok had meegenomen...

Kasteel te Heino

In de praktijk blijkt dat tweederde van de deelnemers tot de vaste groep behoort, eenderde gaat voor het eerst mee. Wonderlijk, zoals die twee groepen al gauw aan elkaar klitten. Bij de gezamenlijke lunch in Zalk leek het wel of er *drank* was geschonken, reeds na een kwartier barstte de lucht van enthousiast of wild gepraat en veel gelach. Dat was 's morgens al enigszins begonnen toen we in Kampen koffie met koek kregen. En in het

laatste half uur van de derde excursie (kasteel Heino) gingen we opnieuw aan de koffie/thee met een bijzondere kooksoort. Het kon niet op, en dat allemaal voor slechts € 37,50 per persoon. Dank aan penningmeester Joop.

Ik vertel nu over het kasteel Nijenhuis, Heino, eigenlijk de kroon op deze dag. Het haalt natuurlijk niet het niveau van de grote Amsterdamse musea, maar qua veelheid en interesse van onderwerpen geniet je er minstens zoveel, mede vanwege het erbij behorende verhaal. Het kasteel was rond 1957 deerlijk in verval geraakt – een kwart eeuw had niemand erin gewoond, het was bijna een ruïne geworden. Toen betrok Dirk Hannema het gebouw (eigendom van de Provincie), mét zijn gigantische kunstcollectie, overgehouden als directeur van het Rotterdamse Booymans Van Beuningen museum. Hiermee is het gehele kasteel schitterend ingericht, prachtige meubilair, porselein, schilderijen van de 16e tot en met de 20e eeuw, waarbij ook hele groten zijn, zoals Van Gogh, Picasso, Mondriaan, Sluimers enz. Een van de kamers is behangen met een behang uit een Amsterdamse grachtenhuis van de 16^e eeuw; zo lang houdt het bij u thuis niet uit! Voor de liefhebbers onder ons – de meesten – was een rondleiding georganiseerd van anderhalf uur. Speciaal werd ons gewezen op een oude stoel, een zogenaamde *caquetoir*. Heeft dat iets te maken met k... vroegen wij nieuwsgierig. Ja, antwoordde de rondleidster besmuikt, en wij maar kijken of onder die stoel nog iets zat, nee hoor.

Na de excursie wil je ook weer eens iets anders, bijvoorbeeld het park met beeldencollectie bekijken. Hoewel, een aantal van ons heeft het befaamde beeld van Wilhelmina, gewrocht door Van Palland niet kunnen ontdekken. Een reden te meer om Kasteel Nijenhuis nog eens te bezoeken.

De afsluiting van de dag gebeurde door voorzitter Henk van Harreveld, die bijzondere lof toezwaaide aan de organisatoren Clara Uenk en Joop Zengerink. Chauffeur Jan kreeg een envelop met *pourboire*, pas later te besteden. Maar goed ook, want het gaat hier om *drinkgeld*. PW

Kleinste huisje Kampen

Korte impressie van het reisje naar Kampen, Zalk en Nijenhuis

Het beklimmen van de kerktoeren van het dorpje Zalk was voor mij het hoogtepunt van het reisje. Stel u voor een wenteltrap zonder leuningen en daarna drie lange steile ladders. De ladders zagen er wel solide uit, dat wel, maar toch, de afstand tussen de sporten was vrij groot en de lange ladders gingen steil omhoog. Onze voorzitter gaf zonder angst en vrees het goede voorbeeld. Halverwege begon de klok te slaan, dat ging door merg en been. Eenmaal boven op zolder was het uitzicht over de kronkelende IJssel, de weilanden en de bossages prachtig. Het deed denken aan de schilderijen van Voerman sr., die in een museum in Hattem hangen. De afdaling was ook een waagstuk, maar je wist waar je aan toe was.

Het interieur van het kerkje van Zalk was mooi en de gids had hierover wel een half uur kunnen vertellen, maar Clara, onze voortreffelijke leidster, stak daar een stokje voor. De oudste vorm van de naam Zalk is volgens mijn etymologisch woordenboek Santlike ofwel zandbeek.

De verzameling schilderijen en curiosa in het kasteel Nijenhuis was heel mooi. De gids zei zo terloops, daar hangt het portret van Hugo de Groot. Ik vroeg, of dat inderdaad de afbeelding was van Hugo de Groot. In de geschiedenis wordt namelijk betreurd dat van Hugo de Groot weinig of geen portretten zijn.

De reis begon in de oude stad Kampen en het was, o wonder, de hele dagprachtig weer. Dat en de goede organisatie maakten het reisje van de Marke weer tot een succes.

Wietse Venema

Watermolenpad bij de Eerbeekse beek

Vanuit de politiek is in de gemeente Brummen een lans gebroken voor het ontwikkelen van een recreatieve wandelroute, het zgn "watermolenpad" langs de Eerbeekse en de Voorstondense beek. Zo'n pad heeft een grote cultuurhistorische en tegelijk ook een natuurkundige waarde. De sprengenkopen zijn immers ooit door de mens gegraven ten behoeve van de papierfabricage. Het water dat sinds de IJstijd diep onder het Veluwemassief ligt opgeslagen, was erg geschikt voor de vervaardiging van papier, vooral omdat het zeer kalkarm is. Bovendien kon het dienen voor de energieopwekking. Omdat de vraag naar papier na het uitvinden van de boekdrukkunst sterk toenam, kreeg men steeds grotere behoefte aan geschikte watermolenplaatsen.

Educatieve wandeling

Bestaande beken werden versterkt en verbreed en nieuwe werden gegraven, vooral na 1600. Enige eeuwen lang hebben op de Veluwe de beken zo'n 170 papiermolens draaiende gehouden. Jaap Ypma van het CDA vindt dat Eerbeek eigenlijk aan zijn nakomelingen verplicht is om hen dat stuk "natuur" in goede staat over te geven. Vandaar een educatieve wandeling op 27 mei jl., een vervolg op de onthulling door Tweede-Kamerlid Marleen de Pater uit Zutphen in februari van een poster, die een deel van het pad moest verbeelden. Het Watermolenpad zal eens als een officiële wandelroute gaan functioneren. De wandelaars zetten tocht in bij de zogenoemde "Sprengenkoppen", ten westen van Eerbeek. De wandeling werd georganiseerd samen met het Waterschap Veluwe, de plaatselijke VVV, de oudheidkundige vereniging "de Marke" en het IVN.

Cees Brink van het IVN en Marianne van Zadelhof van "de Marke" hadden zich bereid verklaard om de deelnemers deelgenoot te maken van hun grote kennis op het gebied van cultuurhistorie en natuur ter plekke. Behalve mevr. de Pater liepen ook enige provinciale .statenleden en wethouder Dick ter Maat de tocht mee, die een totaal van dertig deelnemers. Mogelijk wordt later het tweede deel van de tocht verkend. Dat loopt van het kanaal, langs Hall, door Voorstonden, naar de IJssel.

Bij de organisatie van de wandeling werd een aardig succesje door De

Cees Brink (IVN) legt het goed uit

Marke geboekt. Ons bestuur maakte de organisatoren erop attent dat *Molenpad* eigenlijk geen goed woord is. Beter is *WATERmolenpad*. De suggestie werd grif overgenomen! De volgende bijdrage aan dit stuk is van Marianne van Zadelhoff. PW

Zuid-Eerbeekse Beek

Middels het volgende stukje wil ik mij aan u voorstellen: mijn naam is *Zuid-Eerbeekse Beek* (ook word ik wel Huiskamperspreng genoemd). Ik ben gelegen in de bossen op Coldenhove bij Eerbeek.

Onlangs zag ik een prachtig bord staan bij mijn zus, de Coldenhovense beek ter hoogte van het Dieperinksbruggetje aan de Boshoffweg. Het opschrift luidt: *"Sprengenbeken zijn cultuurhistorische monumenten met hoge natuur- en landschapswaarde. Voor het behoud van het Veluws sprengenlandschap is het van belang om hier zuinig op te zijn en te blijven"*.

Bij het lezen hiervan voelde ik mij zeer verdrietig en gediscrimineerd. Elke beek in mijn omgeving heeft een eigen naambordje gekregen, behalve ik! Mijn stelling is dat ook ik een cultuurhistorisch monument ben met hoge natuur- en landschapswaarde, en zal u vertellen waarop dat gebaseerd is.

Ik werd al in 1625 gegraven met de hand, uh... schop door dagloners die hun karige loon met veel bloed, zweet en tranen moesten verdienen. Ik ben 1310 meter lang en heb 27 zijbronnen. Ik stroomde met kristalhelder water

door heide en bossen en kwam terecht bij de gracht en vijverpartijen van het toenmalige Kasteel Coldenhove. Toen het landgoed in 1700 gekocht werd, had Koning Stadhouder Willem III, Koning van Engeland, grootse plannen met mij. Daniël Marot (Versailles) had een prachtige tuin ontworpen waarin ik de fontein moest laten spuiten. Helaas heeft dat door het overlijden in 1702 van de Koning, geen doorgang kunnen vinden.

De vroegere bewoners op Coldenhove met hun vee hebben zich aan mijn levensader gelaafd; zonder mij had men daar geen bestaan gehad. Verder droeg ik tot 2003 mijn stroompje bij aan de Eerbeekse beek en heb ik mijn diensten verleend aan het zwembad, een wasserij en een stoempapierfabriek aan de Karel van Gelreweg. Tot in 2003 liep er nog water door mijn bedding en zwommen de wilde eendjes in mij en waren er prachtige ijsvogeltjes, die hun nest in mijn oever hadden. Bruine kikkertjes maakten dankbaar gebruik van mij, zo ook de kokerjuffertjes en stekelbaarsjes.

En op mijn wal groeide de zeldzame Koningsvaren. In een paar jaar tijd is dat allemaal teloor gegaan. Als ik er aan denk komen de waterlanders... De bomen die altijd met hun voeten bij mij in het water hebben gestaan, moeten nu mijn vocht ontberen. Ze zullen het dan ook moeilijk gaan krijgen. Een jaar of drie jaar kunnen ze het wel uithouden maar daarna zijn de meeste ten dode opgeschreven.

Inmiddels heeft het Waterschap Veluwe met medewerking van de heer Kruitbosch de kopspreng en hoofdbeek schoongemaakt, waarvoor ik dankbaar ben. Echter mijn 27 wellen zijn verwaarloosd en vol blad. Om weer in mijn goede doen te komen heb ik hun toevoer echt nodig! Daarom smeed ik allen die zich met mij betrokken voelen: laat me alstublieft niet verloren gaan en daarmee ook de Fauna en Flora van dit unieke stukje Veluwe.

RED ME !

Mijn zorgen, droefheid en pleidooi zijn verwoord door:

Marianne van Zadelhoff

Loenenseweg 150

6961 HL EERBEEK

Tel. 0313-651724

Piet de Wijs, de vergeten burgemeester van Brummen

Een burgemeester die liefst negenentwintig jaar in functie is geweest! Een man waarnaar in Brummen een *laan* is vernoemd! Ik doel op Piet de Wijs, geboren in 1848 en burgemeester alhier in de periode 1888 – 1917. Over zo'n beroemde figuur moet jij eens een artikel schrijven, werd me geadviseerd. Nou, ik heb het geweten. Een zoektocht naar een naald in een hooiberg, waarbij toch wel enkele "speldekoppen" boven water kwamen.

Afkomstig van Veenendaal

Eerstens, uit het archief van het kabinet van de commissaris des Konings, de brief van de Utrechtse CdK aan zijn collega's in Gelderland dd.7 juni 1888 (me door Joop Zengerink ter hand gesteld). Hij kende De Wijs enigszins, want deze was al vier jaar burgemeester van Veenendaal. De CdK adviseert in enkele brieven over de opvolger van burgemeester Van Essen, waarover vier kandidaten naar voren geschoven waren, waarvan uiteindelijk P.de Wijs het is geworden. Daaraan voorafgaand vindt een interessante "afweging" plaats. De drie andere kandidaten waren

- Th.Speelman, 35, zeeofficier van beroep geweest, nu burgemeester van Harlingen.
- B.van den Steden, majoorintendant Oost-Indisch leger, 46. Nu burgemeester van Krommenie.
- P.Veeran, 40, secretaris de gemeente Brummen. Verdiende destijds f900 per jaar

Laatstgenoemde maakte een goede kans. Een gezaghebbend persoon schrijft over hem dat hij "hij zijne tegenwoordige betrekking met nauwgezetheid en ijver heeft waargenomen. Op zijn gedrag is – voor zoover ik weet – niets aan te merken. Hij is niet onbemiddeld, is in de Gemeente geacht en blijkens een ingediend "adres" (verzoekschrift) verlangen velen zijne benoeming tot Burgemeester". "Evenwel", schrijft de CdK, "ik weet dat enkelen dit adres hebben geteekend zonder er veel bij na de denken, uit welwillendheid, uit een soort vrees hunne handtekening te weigeren. Het adres kan ook geene spontane uiting van het gevoelen der burgerij genoemd worden. Het werd opgesteld door een beambte ter secretarie, die van de openvalling van het secretariaat goede resultaten voor zich zelve verwachtte. Ook een van de oudste Wethouders der Gemeente, een bijzonder ontwikkelde landbouwer, heeft geweigerd het stuk te ondertekenen. Hoe gunstig hij ook over den heer Veeran dacht, hij achtte hem niet de man om aan het hoofd van de gemeente

te worden geplaatst. Daarentegen acht ik de heer Speelman wel geschikt. In Harlingen heeft hij het goed gedaan, bovendien is hij vrij gefortuneerd, iets dat te Brummen geen onverschillige zaak is. Anderzijds, is mij ter ore gekomen dat Speelman niet vrij is van eenige aanmatiging en hooghartigheid. Wat de heer P.de Wijs betreft, hem vond ik 17 jaar geleden reeds sub 3 in aanmerking komen voor de betrekking van Burgemeester van Voorst”.

“Bekwame en tactvolle leiding”

Het resultaat van adviezen en afwegingen is dat de CdK in Utrecht positief oordeelt over P.de Wijs en de volgende brief schrijft aan de minister van binnenlandse zaken:

“Ter voldoening aan uw verzoek om nader inlichtingen betrekkelijk den Heer de Wijs, burgemeester van Veenendaal, heb ik de eer U mede te deelen, dat ik geen reden heb om in eenig opzicht af te wijken van het gunstig oordeel over hem uitgesproken in het U dezerzijds gericht Kabinetschrijven van 4 December 1886, No 56.

De staat van zaken te Veenendaal heeft gedurende de vier jaar, dat de Heer de Wijs aan het hoofd der gemeente heeft gestaan, voortdurend reden tot voldoening opgeleverd, hetgeen onder zijn voorganger niet altijd zoo zeer het geval is geweest. Al mogen tot dien gunstigen toestand ongetwijfeld ook de omstandigheden medegewerkt hebben, zoo mag zulks ook voor een groot deel aan de bewame en tactvolle leiding van den heer De Wijs worden toegeschreven.

Te oordeelen naar de ervaring tot dusver omtrent den heer de Wijs bekomen, acht ik hem, ook wat de overige vereischten buiten bekwaamheid en geschiktheid betreft, een alleszins aanbevelingswaardig persoon voor het vervullen van het Burgemeesterschap eener zoo omvangrijke gemeente als Brummen.

De Commissaris des Konings in de provincie Utrecht”.

Zuinig in het beheer

Het zou natuurlijk aardig geweest zijn, een aantal “heldendaden” uit zijn langdurige zittingsperiode te kunnen opsommen. Dat viel niet mee. Op het gemeentehuis blijkt men helemaal NIETS over hem te weten. De ons welbekende archivaris Jan de Ruiter verwijst me dan naar het Zutphense Streekarchief, om er te zoeken in de raadsnotulen van die negenentwintig jaar. Welwillend wordt je dan een onoverzienbaar pak papier toegewezen, voor twee weken werk! Ik beperk me die middag tot het laatste jaar, 1917,

foto

I.C. Reesinck.

P. DE WIJS.

Onder talrijke bewijzen van belangstelling en waardeering heeft de heer P. DE WIJS, burgemeester der gemeente Brummen, zijn 25-jarig ambtsjubileum herdacht. De leden van den Raad, een commissie uit de burgerij en het politiekorps boden hem fraaie geschenken aan. De ingezetenen werden 's avonds door den jubilaris vergast op een concert en op vuurwerk.

De heer De Wijs — geboren in 1848 — werd in 1868 benoemd tot 2e luit. bij het wapen der artillerie hier te lande. In 1873 gedetacheerd in Ned.-Indië, woonde hij de 2de Atjeh-expeditie bij en werd gedecoreerd met de Mil. Willemssorde 4e kl. Wegens lichaamsgebreken in

1884 gepensionneerd, werd de heer De Wijs in hetzelfde jaar benoemd tot burgemeester van Veenendaal en den 15den Augustus 1888 tot burgemeester van Brummen.

1913

Den 1 Augustus 1909 werd hij benoemd tot onder-directeur van de Rijkspostspaarbank.

Kranteknipstel uit 1913, met de enige foto die er van Piet de Wijs bestaat

en vind in de Raadsnotulen 12 september zo waar enkele brave passages.

Zelf sprak hij: "Dank voor de langdurige dienst als burgemeesterschap van Brummen, dat ik altijd met liefde heb vervuld. Weemoedig wordt ik daarvan. Dank voor al het vertrouwen en de ondervonden vriendschappelijke toon. Als lid van het dagelijks bestuur van de gemeente kreeg ik wel eens het verwijt te "zuinig in het beheer" te zijn. Zo was mijn stijl. Bij mijn start sprak ik de hoop uit lang te zullen blijven; die wensch is in vervulling gegaan. Voor mijn tekortkomingen vraag ik verschooning, er zaten ook moeilijke jaren bij, o.a. de Wereldoorlog, die gelukkig ons land bespaard is gebleven. Dit is geen vaarwel, want ik blijf hier wonen en beveel mij in Uw aller vriendschap aan"

Het oudste raadslid, Brouwers, sprak vervolgens: "U bent een onpartijdige goede burgemeester geweest. Onder Uw bestuur zijn scholen gesticht, een aantal woningen gebouwd, en nieuwe wegen aangelegd. Met beperkte middelen hebt U zeer veel tot stand gebracht. Dat U niet steeds iedereen even vriendelijk te woord stond, hing samen met Uw huiselijke omstandigheden, is U dus niet kwalijk te nemen. Uw bestuur zal in onze dankbare herinnering blijven. Gaarne hadden wij U nog wat langer gehouden, wat gezien Uw leeftijd niet mogelijk is"

Ook wethouder Schoonman dankt, o.a. voor het feit dat onder het regime

van De Wijs Brummen altijd het laagst in de belastingen werd aangeslagen. "Dank voor Uw werkzaam en zuinig beheer, 29 jaar lang". (Tegenwoordig behoort Brummen tot de hoogst aangeslagenen ...Moeten we terug naar De Wijs? PW).

"Verslag van den Toestand"

Om toch iets te weten te komen over wat in de gemeente in die periode gebeurd is, werd me aangeraden de betreffende jaarverslagen te raadplegen. Deze zijn mooi overzichtelijk ingedeeld, je vind snel de hoogtepunten. Evenwel, men had alleen die uit het jaar 1911 beschikbaar ("Verslag van den Toestand der gemeente"). Het weinige wat daarin opvalt zijn de klinkende namen van de toenmalige raadsleden: Eijerkamp, Alderkamp, Breukink, Stapelvoort, Colenbrander, Spijker, Brouwer, Beker (Hzn), Schoonman; dus meest grote boeren dus en grootgrondbezitters. Gemeenteontvanger: J.C.Cromhout. Het lijstje "Besluiten en belangrijke gebeurtenissen" is met tien punten bekeken. Hier enkele ervan:

-Besluit tot bestrating van de Kerkstraat met klinkers

-Besluit tot herbouw van de afgebrande schoolwoning in Oeken.

Ook enkele beoordelingen: "De begraafplaats van de Ned.Herv. Gemeente en die der R.Cath. Gemeente verkeerden in voldoende staat". Op laatstgenoemde begraafplaats waren dat jaar 68 "lijken" begraven. En we vernemen ook nog dat 1911 een gunstig jaar voor de boeren is geweest.

Allemaal niet zo indrukwekkend, dus ga ik me in oude kranten verdiepen, op genoemd Archief in fichevorm aanwezig. Een heel gezoek, met vergrootapparaat de Zutphensche Courant van 1900 bekijken. Slecht af en toe vind je er een berichtje over de gemeente Brummen. Plichtsgetrouw meld ik er enkele van:

-Aantal inwoners in 1899 7731, waarvan 3929 m en 3802 vr

-Aantal huwelijken 52; aantal geboren kinderen 173.

Maar nu komt er iets sensationeels: het aantal processen-verbaal! 19 vanwege overtreding van de Drankwet; 13 vanwege de Jachtwet (stroperij), 1 vanwege de Kinderwet (arbeid beneden de 12 jaar). Overige delicten 54.

Over het jaar 2000, dus middenin de regeerperiode van De Wijs zijn nog de volgende weinig schokkende krantenberichten te noemen:

-In Eerbeek en omstreken legt men zich meer en meer toe op het mesten van kalveren. De prijzen zijn hoog, 20 cent per kg levend gewicht.

-In de advertenties wordt een "gruttersknecht, ongehuwd" gevraagd en een "werkmeid". Erg vriendelijk klinken die betitelingen niet.

-Vanwege de Boerenoorlog in Zuid-Afrika is de belangstelling voor een lezing in Concordia erg groot: "De zaal was eivol en 100 menschen moesten worden afgewezen".

-De Remonte Commissie heeft bij den Heer Beker te Cortenoever 10 paarden voor het leger gekocht.

-Op 17 Februari houdt de Vereeniging voor de bijenteelt een lezing.

-Uit de Zutphensche Courant van 7 april: "De nestor van Hall, Filip Steezel, die ondanks hoogen ouderdom nog verbazend kras was, en waarover hier meermalen is geschreven, is gister overleden. Hij zou in Juni 92 zijn geworden". Tja, dat was kennelijk honderd jaar geleden hot news.

Deed mee aan Atjeh-expeditie

Tot nog toe weinig over De Wijs, maar gelukkig krijg ik van Bertus Straalman een kranteknipstel uit 1913 aangereikt, dat hiervoor is afgedrukt. We lezen hieruit dat P.de Wijs in 1848 is geboren, in 1868 2^e luitenant der artillerie werd, in 1873 gedetacheerd werd naar Ned. Indië, waar hij meedeed aan de 2^e Atjeh-expeditie (een bloedige koloniale oorlog PW), waarvoor hij later gedecoreerd werd met de Willemsorde.

Ter afronding van dit weinig complete artikel nog iets over andere Brummense burgemeesters. De opvolger van De Wijs werd Jhr.Bosch Ridder van Rosenthal. Daarna kwam Graaf van Limburg Stirum, die de pech had ook in de oorlogjaren die functie te moeten uitoefenen, hetgeen hem in 1945 zijn functie kostte. Echt fout was hij niet, getuige het feit dat in 1953 een plein naar hem is vernoemd.

Nu meteen maar alle aan De Wijs voorafgaande burgemeesters:

1811. mr.Valckenier

1818. Du Bois

1835. Hoffman

1852. Baron van Rhemen

1867 Van Essen, dus de voorganger van De Wijs.

Als ik in de toekomst nog meer over P.de Wijs aan de weet kom, zal dat hier vermeld worden. Wie helpt me daarbij?

Winkeliers, waar zijn ze gebleven?

Van Marke-lid Martin Bouwmeester, kapper te Brummen, kreeg ik een interessant, oud kladbriefje met tientallen namen van verdwenen Brummense winkels, plaatselijke middenstaanders. Het papiertje stamt uit de dertiger jaren, het is afkomstig van de plaatselijke diaconie.

Wat staat er op dat papiertje? Het is een lijst van (mogelijk niet) alle winkeliers uit die oude tijd, in totaal zeven soorten beroepen, waarvan liefst 24 kruideniers! Nu geen enkele meer, omdat de drie supermarkten dat werk gaarne hebben overgenomen.

Uit dat kleine dorp van toen meldt het lijstje verder:

Omstreeks 1920 stond deze winkel in het begin van de Ambachtstraat. Apotheek Labrant was er gevestigd. En de inwoners van toen keken de fotograaf eerbiedig aan (Uit: In oude Ansichten Brummen, door Han de Vos)

Winkel aan Marktplaats, omstr. 1935, schoenmaker Bosman (Uit: Brummen in grootmoeders tijd; uitg. 1990)

- Brandstofhandelaren	9
- Slagers	6
- Klompenboeren	4
- Bakkers	13
- Manufacturen	4
- Schoenmakers	4

In totaal dus 64 . Qua inwonertal is het dorp Brummen de laatste zestig jaar zeker verdubbeld. Het aantal winkels is niet bekend, maar de penningmester van de Ondernemersvereniging weet wel dat er ongeveer 60 leden zijn, maar slechts een beperkt aantal met een *winkel*, veel leden zijn makelaar enz. Die knusse winkeltjes van destijds, waar zijn ze gebleven?

Wim Sonneveld zong over het dorp van toen heel melancholiek: *"Ik was een kind en wist niet beter dan dat het nooit voorbij zou gaan. Ik heb hun vaders nog gekend, die kochten zoethout voor een cent. Ik zag hun moeders touwtje springen"*.

Allemaal een kwestie van schaalvergroting, vrijwel geen enkele bedrijfstak is eraan ontsnapt. Voor het tuinwerk dragen velen van ons nog *klompen*, maar om die bij een "boer" te kopen, alleen het idee al! PW

Watersnood 1926 sloeg toe in Cortenoever

Het is dit jaar tachtig jaar geleden dat in januari 1926 de Brummense Bandijk bezweek achter de Reuversweerd in Cortenoever, en een groot gebied werd geïnundeerd. Hierop werd ik geattendeerd door Aat Groeneveld, die in 1988 met Vut ging als hoofd van de technische dienst van het waterschap Groot-Haarlemmermeer. Een van zijn hobby's is genealogie, hij zocht o.a. het hele geslacht Schoonman (van zijn moeder) uit, die op Groot-Zuidwijk was geboren. In de oorlogsjaren was hij er elke vakantie logee.

Nu wijst Aat erop dat in 1926 het water tot de Zutphensestraat 370 reikte, tot de boerderij van de toenmalige Dik Schoonman, die op een vlot was aangewezen om de straatweg te bereiken. Hij was net een jaar getrouwd met Riek van Helbergen. Dik Schoonman vertelde hem ooit dat het door de

overstroming afgezette slib dat jaar voor een uitzonderlijk goede oogst zorgde. In december 1925 en januari 1926 waren er in het hele Nederlandse rivierkleigebied veel dijkdoorbraken en overstromingen. Er werden gedenkorden verkocht, waarvan een gedeelte van de opbrengst ten goede kwam aan de hulp van de getroffen. Een afbeelding van zo'n bord is hierbij afgedrukt.

Aat Groeneveld leverde me ook een foto van de overstroomde boerderij Groot-Zuidwijk, die hierbij gaat. Een mooie foto, vindt de huidige bewoner

Dirk-Jan .Schoonman (1962), maar hij wijst erop dat de foto waarschijnlijk enkele jaren eerder is genomen, toen het óók hoog water was. Vergelijk maar met de foto van de boerderij NU, waarvan de *nokken* van de beide eerste schuren even hoog zijn, op de oude foto niet. PW

Opname watersnood 1926 of enkele jaren eerder

Opname van dezelfde boerderij (D.J.Schoonman) in 2006

Het dagboek van Antoon Hiddink

van 15 tot en met 17 april 1945

Wietse Venema

Een inwoner van Lieren heeft van de laatste oorlogsdagen vóór de bevrijding van Lieren en Beekbergen op dinsdag, 17 april 1945, een dagboek bijgehouden. Het dagboek is geschreven door Antoon Hiddink, wonende te Lieren aan de Lierderstraat hoek De Brink op ongeveer 200 meter vanaf het Apeldoorns Kanaal. Het verslag is weer boven water gekomen bij het herdenken en vieren, veertig jaar geleden, van de bevrijding van Beekbergen, Lieren en Oosterhuizen. Dat feest vond plaats in april 1985. De betreffende woning stond aan de oostkant van de bebouwde kom van Lieren. Over het Kanaal was toen een betonnen brug (de Woudbrug). Aan de andere kant van het Kanaal is in het verlengde van de Lierderstraat de Woudweg naar Klarenbeek.

Front komt nader

Hierna volgt een korte samenvatting van het dagboek van woensdag, 11 april 1945 tot en met zondag, 15 april 1945. Het front kwam dichterbij. De Canadezen rukten op en naderden Klarenbeek en Apeldoorn. Er was artillerievuur over en weer. De Duitsers maakten zich gereed het Kanaal te verdedigen door geschut op te stellen. De Canadezen namen deze geschutopstellingen onder vuur. Duitsers kwamen in het huis van Hiddink om te telefoneren.

De familie Hiddink (man en vrouw) en de familie Van Laar zaten vaak in de schuilkelder, die bestond uit twee grote rioolbuizen, half ingegraven en bedekt met een dikke laag aarde met aan beide zijden een gekromde in- en uitgang belegd met stro. Kostbare spullen waren in koffers, kisten en vaten gestopt. Deze zaken werden in gegraven gaten in de grond verborgen.

Albert van Laar was met zijn gezin na september 1944 uit Arnhem bij het gezin Hiddink geëvacueerd. Het huis van Antoon Hiddink stond tussen het granaatvuur van de Canadezen en het mitrailleurvuur van de Duitsers in.

Op zondag, 15 april 1945 hoorden de families Hiddink en Van Laar, dat om 11 uur 's morgens de mooie betonnen brug over het Apeldoorns Kanaal werd opgeblazen. Voor hen was dat een teken dat de Canadezen in aantocht waren. Het bleef echter de hele zondagmiddag tamelijk rustig. Om 19 uur zagen ze plotseling aan de overkant van het Kanaal vlammenwerpers in actie, breed en machtig spoten ze hun vlammen in het rond. Veel tijd om te kijken hadden ze niet, want daarna brak de hel los.

uit de koffer halen bij de schuilkelder, maar plotseling moeten we ons beide plat neergooien vanwege het Canadese mitrailleurvuur van over het Kanaal.

De kogels sissen en fluiten over ons heen en als het even rustig is gaan we op handen en voeten naar binnen. Veiligheidshalve gaan we op de deel zitten, aangezien de keuken, waar aan de voorzijde een raam en een deur zit, niet voldoende dekking geeft.

Achter het huis zijn een stelletje moffen, vermoedelijk zijn ze door het granaatvuur opgejaagd uit de stellingen voor het huis. Bij informatie worden we gewaar dat ze terugtrekken in de richting van Apeldoorn. Tegen 12 uur eten we nog vlug een warme maaltijd die Teuntje in de haast heeft gemaakt. Nauwelijks hebben we dit op of het lieve leventje begint weer. Aan alle kanten fluiten de granaten over ons heen en de inslagen zijn zeer dicht bij. In een ommezien zitten we allemaal weer in de schuilkelder, zo gaat het de hele middag door.

Tegen 16.00 uur komen razendsnel vier vliegtuigen op ons af. Nu worden de nog resterende Duitsers aan het Kanaal onder vuur genomen vanuit de lucht. Hevig is het schieten met de boordwapens, doch wij hebben niets te vrezen, onze schuilkelder heeft nu wel zo langzamerhand bewezen dat hij ertegen bestand is.

Dan om 12.30 uur komt er een hevig granaatvuur en de inslagen zijn weer dichtbij, blijkbaar hebben de Canadezen ontdekt waar de laatste haarden van verzet verscholen zitten, dat is dicht bij ons in de buurt. Na een kwartier granaatvuur aan één stuk is het plotseling stil en schijnt het, dat de laatste moffen of getroffen of op de loop zijn gegaan want het mitrailleurvuur zwijgt ook.

Dinsdag, 17 april 1945.

Om 6.00 uur waag ik het er op en begeef mij buiten onze schuilplaats, het is prachtig mooi weer en het is zo rustig en stil dat de anderen mij volgen. Even genieten we van de frisse buitenlucht en besluiten dan om nog een paar uur te gaan slapen. De buurman blijft op en loopt wat rond het huis. We liggen nauwelijks een kwartier op bed of de buurman roept: "Gauw er uit want ze komen er aan." Wie die "ze" waren, begrepen we het eerste moment nog niet goed. Doch toen wij van achter het huis naar de weg liepen, zagen we op het bruggetje over de beek (Lierderstraat) de eerste Canadezen aankomen, achter elkaar lopend en het geweer in de aanslag, de voorste heeft een kaart in zijn hand.

Hij komt dichterbij, sommigen uit onze buurt duiken angstig weg maar wij blijven staan, waar moeten we bang voor zijn? Moffen zijn in de wijde omtrek niet meer te zien. De voorste Canadees is nu genaderd tot op 10

meter, dan steekt hij zijn rechterwijsvinger uit in de richting van het Kanaal en vraagt; "Kanaal, Apeldoorn?". Wij antwoorden: "Ja". Wij zeggen nog eens: "Ja."

Dan komt Albert van Laar, een Arnhemse evacu e, erbij en begint een behoorlijk mondje Engels met hem te praten en zegt hem dat de Moffen weg zijn. Die zijn hem allemaal gesmeerd. We kunnen zien dat hij van deze mededeling opgelucht is. Ze hadden nu tenminste even tijd en laten ons sigaretten opsteken die erg goed smaken. Dan geeft hij zijn orders en voort gaat het weer in de richting van Apeldoorn, gevolgd door honderden stoottroepen.

Dan komt het zware materiaal, auto's, tanks, kanonnen, wij hebben nog nooit zoiets gezien, het is gewoon enorm veel materiaal.

En dan ineens dringt het tot ons door dat we bevrijd zijn, gauw gaan we ons wat opknappen, het "Oranje" wordt opgezocht en overal worden de vlaggen uitgestoken en met een donderend "hoera" worden de volgende troepen verwelkomd. De soldaten zijn allemaal even vriendelijk, ze zwaaien en lachen en juichen met ons mee. Eindelijk heeft dan voor ons op 17 april 1945, 's morgens om 6.30 uur, het uur der bevrijding geslagen. "Hiep, hiep, hiep, hoera".

Naschrift

De conclusie van het verslag van Hiddink is, dat de Canadezen niet vanaf Klarenbeek via de Woudweg over het Apeldoorns Kanaal het dorp Lieren konden binnentrekken, omdat de betonnen brug over het Kanaal op het laatste moment was opgeblazen. Ze kwamen van de andere kant over de Lierderstraat en trokken daarna over de weg langs de westkant van het Kanaal richting Apeldoorn.

In "De slag om de Veluwe" geschreven door Peter A. Veldheer met medewerking van E. v.d. Weerd, opnieuw uitgegeven door het oorlogsmuseum te Beekbergen, wordt bij de datum 15 april 1945 onder meer vermeld, dat Apeldoorn continue werd beschoten. De Geallieerden gingen er vanuit dat de Duitsers met name Apeldoorn zouden gaan verdedigen gezien het feit dat Apeldoorn het centraal gelegen verkeerspunt achter de IJssel was. Op 17 april 1945 waren de Canadezen van plan Apeldoorn te bombarderen. Het verzet verzocht hen Apeldoorn te sparen, omdat er in Apeldoorn bijna geen Duitsers meer waren. Een gezamenlijk bezoek ter plaatse onderbouwde hun verhaal.

Nostalgie naar oude landbouw

Door welk psychisch mechanisme werden die mensen gedreven, die 2000 bezoekers van een "oogstdag van zestig jaar geleden"? Het gebeurde in Hall, op zaterdag 31 juli jl., op de boerderij van boer Wolters. Van heinde en verre waren de mensen toegestroomd, ongetwijfeld ook lezers van de Marke. Misschien door hetzelfde gevoel gedreven als bij het lezen van al die oude verhalen in dit blad. Maar zo'n demonstratie in de open lucht, dat is nog een wat andere kost dan braaf met een boekje in een hoekje!

Eerstens, wat viel er allemaal te zien? Kort hierover, want de streekblaadjes hebben hierover gerapporteerd. Het draaide vooral rond de oogst van graan en aardappelen. Verder: gras maaïen, grondbewerking en mestverspreiden. Het meest spectaculair vond ik de oude dorsmachine, bediend door minstens acht personen, en aangedreven door een vooroorlogse Lanz Bulldog trekker. Wat boeiend, in vergelijking met de moderne maaidorser, waarvan het mechanisme geheel achter ijzeren platen verborgen zit. Hoe verder terug in de geschiedenis, hoe meer er *zichtbaar* is van de oogstwerkzaamheden. Het handmatig *maaïen met de zicht* is daarvan de duidelijkste exponent

Wat brengt nostalgie te weer?

Het is nostalgie, heimwee zegt men dan. Het idealiserend terugverlangen naar dat wat geweest is. Het is mooi maar venijnig omschreven door de dichter Schierbeek: *"Nostalgie, dat is: liever achteruit kijken, liever niet vooruit kijken, en liever niet doodgaan"*.

Waarom kijkt een mens graag achterom? Ik doe een poging erachter te komen. Het voert de mens terug naar een tijd dat hij/zij nog jong waren, ook al was die jeugd niet zo geweldig. Gek, maar ook dan idealiseert men die oude tijd. Emotioneel breng het onmiddellijk beelden van vroeger te voorschijn. Dat kon je daar in Hall mooi constateren; iedereen gaat zijn eigen verhaal, zijn eigen herinneringen vertellen. Dat brengt bij de gespreksgenoten andere herinneringen te boven, die ook weer uitvoerig verteld worden. *Men herbeleeft de dingen van vroeger*, kennelijk een emotioneel aangenaam gebeuren.. Even later zien we een andere oud apparaat, andere mensen, en zo blijft die cirkel rond draaien en vermaakt men zich uren lang op dat boerenland in Hall. Duizend toeschouwers werden er verwacht, het dubbel aantal kwam opdruiven

Nóg een oorzaak van dat Hallse succes: er is geen beroep dat in het jongste verleden zó breed verspreid was als het boerenbestaan. Als men in het voorgeslacht al geen agrariër was, dan toch wel bij familie en vrienden. Of men was in de oorlog bij een boer ondergedoken of geëvacueerd; dat boort weer een geheel nieuwe laag herinneringen aan.

Dorsen, stoffig maar aangenaam werk

Zo'n oogstdag speelt zich ook af in de natuur, waar de moderne mens steeds meer van vervreemd raakt. Huppekee, nu zit je er ineens middenin. Met luidruchtig gepraat, veel gelach en met veel lichaamstaal gaat het gepaard. Behalve dan bij een enkeling, die wordt er stil van, weemoed en verdriet komen boven.

Ik praat hierover – enkele dagen later – met mede-organisator Harrie van der Velde, boer en paardenliefhebber in Brummen. “We hebben laten zien hoe het zestig jaar geleden op de boerderij toeging. De ouden weten daar nog iets van, en de jongeren – die waren er ook zat – zijn nieuwsgierig naar de toestanden van toen. Wat een “gesappel” om de oogst binnen te krijgen, zo hebben ze van dichtbij kunnen gezien. Zo moesten dus hun grootouders aan de kost komen, leuk om aan te zien, niks voor ons, zullen de jonge gasten gedacht hebben!”

Het meest de aandacht was er voor het mechanisch aardappels rooien, vooral toen dit door de luidspreker was aangekondigd. Iedereen die niet te lui was om *op te rapen* mocht dit voedsel mee naar huis nemen! Een mooi gezicht, dat zware Belgische paard voor die *werpradrooier*. Harrie: "Wij organisatoren hebben aan die oogstdag veel plezier beleefd, maar eerst was er nog wel de spanning: kunnen onze paarden dat werk nog wel? Tientallen jaren geleden is dat immers. Nou, dat lukte wonderwel, het verliep als een tierelier".

"Verrekte onaangenaam en toch oergezellig

Onze boer weet zelf drommels goed dat het oude

oogstwerk "verrekte onaangenaam" was: "Met name het dorsen was erg stoffig werk, zeker als dit in een schuur gebeurde. En toch ging het er oergezellig aan toe, met dat clubje van acht mensen. Het was ook de eindfase van een proces van een jaar lang hard pezen, dat begonnen was met ploegen, zaaien en onkruidvrij houden. Een zeer geslaagde dag, maar vraag niet wat het aan voorbereidingen heeft gekost! In totaal hebben ongeveer tachtig vrijwilligers eraan meegewerkt. Misschien over vijf jaar een herhaling"

We begrijpen nu enigszins wat de drijfveren van nostalgie zijn. In de hoofden van mensen springt er dan onmiddellijk een oude film naar voren, naar het geluk of de onschuld van vroeger. Het maakt herinneringen los die diep verborgen lagen. Maar nostalgie werkt ook als er een "beroerde" tijd wordt aangeboord. Een gek mechanisme, maar wij historici leven ervan. Natuurlijk, het succes van een historische dag hangt ook van het *onderwerp* af; een showdag van oude klompenmakers zal niet zoveel mensen op de been brengen.

Papiermuseum Eerbeek zit er vooralsnog niet in

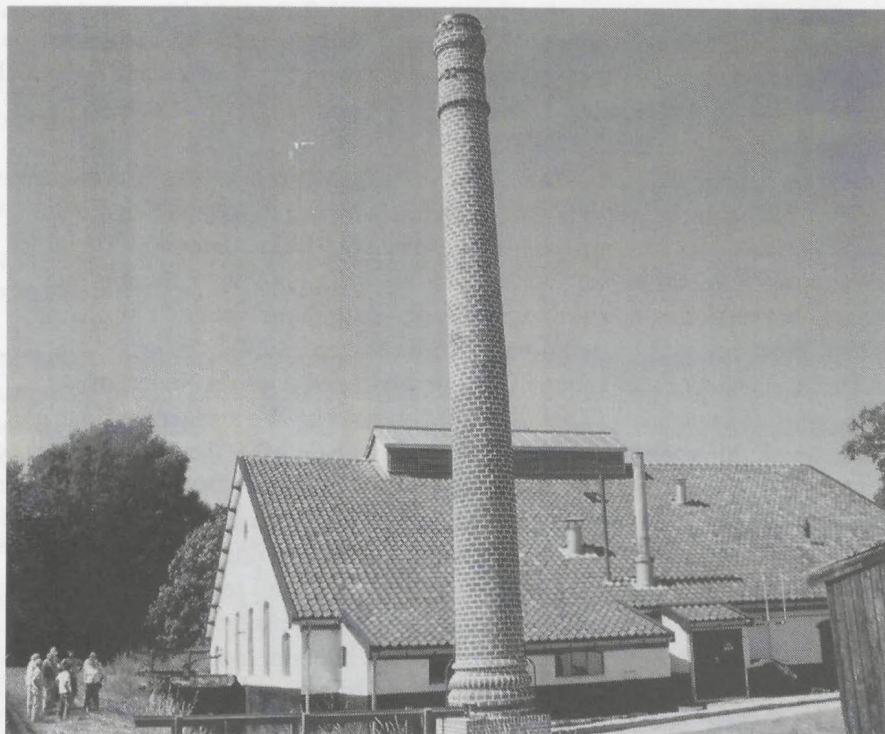
Piet Willemsens

Drie jaar geleden zijn er serieuze pogingen gedaan om in Eerbeek een papiermuseum op te richten. Er was al een mooie naam voor gepland, DE AERDBEEK. Geen eenvoudige opgave, want alleen al voor de jaarlijkse kosten stond € 180 000 begroot, bij 14 500 bezoekers. En dan nog zou er een jaarlijks tekort zijn van € 45 000. Dat plan is toen mislukt, zo werd in de pers officieel bekend gemaakt. Dit lijkt dramatischer dan de werkelijkheid, want in feite is er misschien al een papiermuseum. Weliswaar onder een andere naam, en er kan nog best iets aan gedaan worden. Het ligt ook niet precies in Eerbeek, maar in Loenen.

Middelste Molen

Ik doel op PAPIERFABRIEK DE MIDDELSTE MOLEN. Het etaleert zich mijns inziens wat te bescheiden. Onlangs, bij een gewone excursie, raakte ik onder de indruk van de vele facetten die het oeroude bedrijfje de bezoeker laat zien. Eind vorig jaar is er nog iets aan toegevoegd, nl. een echte fabriekspijp, ca. vijftien meter hoog, als opvolger van de pijp die er lang geleden op heeft gestaan. Zie foto. Het is de enige papierfabriek in Nederland die nog in de oude staat bewaard is gebleven. Tot op heden produceert De Middelste Molen op authentieke wijze allerlei soorten papier, waarvan het proces van A tot Z is te volgen. Een groepje vrijwilligers houdt het bedrijf niet alleen draaiend, maar legt alles ook haarfijn uit. U waant zich een (h)eerlijk stapje terug in de tijd, in de 19^e eeuw tussen ratelende en bonkelende machines, volgens het productieproces van oeroud Hollandse papier. Ook van het handgeschepte papier. De fabriek produceert al vanaf 1622, maar is omstreeks 1880 (na een brand) grondig vernieuwd. Voor overige bijzonderheden verwijs ik graag naar het artikel van Martien Kobussen in de vorige Marke.

Over de mislukking van oprichting Papiermuseum Eerbeek praat ik nog even met oud-directeur Jaap der Nederlanden, die met de Brummense wethouder Hans van Spanje zich zo ingespannen hebben voor dat doel. Het zag er aanvankelijk hoopvol uit, maar na een jaar onderzoek en gesprekken lag er de negatieve conclusie. De oogst aan interessante objecten viel zeer tegen.

De Middelste Molen is vorig jaar van een authentieke schoorsteenpijp voorzien

De meeste oude papierfabrieken hadden nauwelijks voorwerpen van historische waarde bewaard. Maar ronduit moet ook gemeld worden dat de animo onder de huidige Eerbeekse papierindustrie voor een museum gering is. Gevoelsmatig hebben ze weinig binding met Eerbeek, de macht zetelt immers bij buitenlandse concerns. Die zeiden ook geen geld toe. Jammer. Er waren al plannen voor een geschikte *locatie*, een vroegere school, het huidige Plu, mooi centraal in het dorp gelegen. Een permanente expositie van de vroegere en huidige papierindustrie, met culturele input en dynamische opzet. Wat zou dat mooi geweest zijn”

Streekmuseum papierindustrie

Het alternatief: de Middelste Molen.(MM) als (streek)museum voor de oude papierindustrie inrichten? Jaap der Nederlanden: Wij hebben destijds ook met de MM een goed contact gehad, maar het had toen nog niet de status van museum. Bovendien, zij hebben een geheel eigen beleid. Voor een

streekmuseum zou het aanzienlijk moeten worden uitgebreid. Hebben zij daarvoor de ambitie en waar moet de financiering vandaan komen? Op zich zou het best mijn sympathie kunnen hebben, ook al ligt de MM een eindje buiten Eerbeek.

Als de MM echt een streekmuseum voor de papierindustrie zou worden, zal ook het aantal bezoekers aanzienlijk groter zijn; momenteel is dat ca. 4500 per jaar. Het zou nog meer een toeristische trekpleister voor de regio kunnen worden. Of de huidige achttien vrijwilligers van molenaar Piet Zegers het werk dan nog aankunnen is de vraag. Nóg weer een uitdaging erbij! We gaan eens luisteren naar de ideeën van de MM zelf.

De huidige eigenaar is een Stichting, gedragen door de Nederlandse Papierindustrie, waarvan Dick Kool bestuurslid is. We zijn gauw klaar met het gesprek: hij voelt niets voor de idee om van de MM een allesomvattende museum voor de Eerbeekse papierfabrieken te maken. "Destijds zijn we wel bij de besprekingen daarover betrokken geweest, maar dat zou een ratjetoe van historische fabrieken hebben opgeleverd, terwijl onze ambitie is het in stand houden van de huidige MM. Daar hoeft niets bij te komen. De historie en het handhaven van de huidige productie op een verantwoord historische werkwijze is bestaansgrond voldoende. We hebben, met behulp van velen, kans gezien een dure restauratie te verwezenlijken, en nu staat er een prachtig bedrijf, met vele activiteiten naar buiten, tot en met de jeugd toe. Een toeristische attractie voor de regio, waar Monumentenzorg en de gehele Nederlandse papierindustrie achterstaat. Er zijn best nog dingen die verbeterd kunnen worden, zoals de ontvangruimte en de papierwinkel, maar als geheel heeft de MM nu een status bereikt die we gewoon willen voortzetten, met behulp van de huidige financiers en de vele vrijwilligers. Overigens hebben we een goede relatie met de oude Eerbeekse fabrieken, als we een oud onderdeel tekort komen, kunnen we daar altijd terecht".

Kijken we toch weer naar Eerbeek als "papier"-centrum.

Betekenis papierindustrie voor Eerbek

De betekenis is zonder meer enorm, zowel vroeger als tegenwoordig. Een vergelijking met ongeveer vijftig jaar leden toont aan dat de productiviteit is vertienvoudigd: de zes grootste bedrijven hadden begin vijftiger jaren een productiecapaciteit van 50 000 ton per jaar nu van 500 000 ton! Hier de namen van de belangrijkste papierfabrieken, nu en voorheen:

Papierfabriek De Hoop H.Bos & Zn.

Thans: SCA Packaging De Hoop.

W.A.Sanders Papierfabriek Coldenhove.

Thans: Coldenhove Papier.

Vereenigde Papierfabrieken v/h R.J.Huiskamp & Gebroeders Sanders, vanaf 1973 KNP-Vouwkarton. Thans: Mayr-Melnhof Eerbeek B.V.

Papierfabriek Huiskamp & Sanders, medio 70-er jaren HensPapier. Thans: Gesloten begin 80-er jaren.

Papierfabriek Schut Eerbeek. In bedrijf gesteld in 1952, als onderdeel van de verpakkingindustrie Schut-Eerbeek. Thans: Gesloten in 1978.

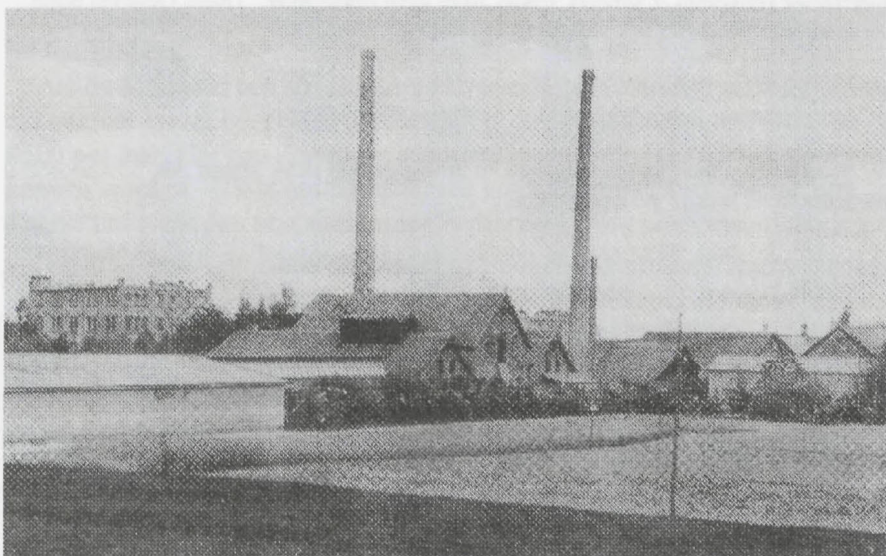
N.V. Nederlandse Pillo Pak Maatschappij. In bedrijf gesteld 1954. Thans: Als papierproducerend bedrijf gesloten in 1962.

Ingeschat wordt dat deze zes papier producerende bedrijven begin 50-er jaren een productiecapaciteit hadden van ca. 50.000 ton. Aldus Paul Sanders, Loenen. Van hem is ook het volgende overzichtje betreffende 2006:

	Prod. cap.	Aantal medewerkers
SCA Packaging De Hoop. Basispapieren voor de golfcartonindustrie.	360 000 ton	213
Mayr-Melnhof Eerbeek B.V. Hoogwaardig vouwkarton.	110 000 ton	170
Coldenhove Papier. Enveloppenpapier en speciale soorten.	30 000 ton	130
Tezamen	500 000 ton	513

De regio Eerbeek-Loenen omvat naast de drie genoemde papierproducerende ondernemingen een groot aantal andere bedrijven, voor verpakking, transport, bouw, aannemers en logistiek, machinefabrieken, die voor een deel zijn voortgekomen uit de papierfabrieken. De vereniging Industriekern Eerbeek-Loenen kent tegenwoordig 29 leden, met 2802 medewerkers. Daarnaast zijn er in de regio servicebedrijven, installatiebedrijven enz. die niet bij de Vereniging zijn aangesloten, en veel werkzaamheden verrichten voor de industrie. Genoemde 2802 personeelsleden zijn te vergelijken met 3169 uit 1997; er is dus in de pure papiersector een vermindering opgetreden, maar daar staat een toename van verwante bedrijven tegenover.

Conclusie: zowel vroeger als nu was/is de betekenis van "papier" voor Eerbeek zonder meer enorm. Een museum waard!

Opname uit 1902, uit de Apeldoornse Courant. "De nieuwe papierfabriek der heeren Sanders geeft ons dorp een nog bedrijviger aanzien. De drieëndertig meter hoge schoorsteen is reeds op verren afstand zichtbaar". Uit: Jubileumboekje muziekvereniging Eendracht, Eerbeek 2000

Streekmuseum onhaalbaar?

Is een papiermuseum voor Eerbeek toch echt onhaalbaar? We laten hierover ook Hans van Spanje, oud-wethouder, hierover aan het woord. "We hebben destijds ook met de MM hierover goede gesprekken gehad, waarbij voorop stond dat een eventueel Eerbeeks papiermuseum hen geen concurrentie zou aandoen. Wij hadden ook een andere opzet voor ogen. Of ik het niet gênant vind dat zo'n belangrijke industrie geen kans heeft gezien een museum van de grond te brengen? Nou nee, wel vreemd dat er zo weinig van die oude spullen waren overgebleven. Men had ook geen besef van het waardevolle van oude "papieren", er zijn bakken vol achteloos de vernietiging ingegaan. Samen met het Apeldoorns Museum Coda had er best iets moois van gemaakt kunnen worden. Jammer! Ik vrees dat de kans voorgoed verkeken is".

Tja, dan doet Eerbeek het voorlopig maar zonder papiermuseum.

Jo Landheer, dichteres om te lezen

Henk Witteveen, Loenen

Toen Piet Willemsens mij vroeg om een artikel over de dichteres Jo Landheer te schrijven, ben ik wat gaan rondbellen om iets over haar te weten te komen. Van de eerste die ik belde kreeg ik te horen: "Zij heeft jaren in De Schansenberg gewoond, maar dat is in een tragedie geëindigd." De Schansenberg stond zoals wij in Loenen zeggen op de Vrijenberg. Nu hebben er op De Vrijenberg meer tragedies plaatsgevonden, waarvan de meest bekende de slag op De Vrijenberg is, waar de horige boeren voor hun vrijheid vochten tegen de ridders van de Veluwe, maar die door de boeren jammerlijk werd verloren. Omdat de boeren zich de *Vrijen* noemden, heeft de plek waar de strijd plaatsvond, nog altijd de naam De Vrijenberg, met als centraal punt de boerderij De Vrijenberg.

Voorgaande bewoners van De Schansenberg

Allereerst een korte schets van De Vrijenberg en daarna over twee mensen waarvan het leven ook tragisch is geëindigd en die beiden een belangrijke rol hebben gespeeld in het leven van Jo Landheer. Dat de slag tussen 1334 en 1356 juist op die plek heeft plaatsgevonden is niet zo verwonderlijk. De *Vrijen* waren uit alle windstreken samen gekomen op de plaats waar twee aloude wegen elkaar kruisten, namelijk de verbinding tussen Harderwijk en Doesburg en tussen Arnhem en Deventer. Of er bij het kruispunt toen al een herberg stond is niet bekend, maar er zijn muntjes uit de vierde eeuw gevonden, wat het wel aannemelijk maakt. Op een kaart uit 1557 staat ook al op die plaats de herberg bij Loenen getekend en op een koopakte uit 1634 staat er al de *Vrienberg*.

De Vrijenberg was jarenlang het middelpunt van het dorpsgebeuren. Later na de Napoleons tijd heeft zich dit verplaatst naar Den Eikenboom. Zo werd er in 1650 besloten markegronden te verkopen, de opbrengst zou gebruikt worden voor het kopen van een tweede luidklok voor de kerk. De verkoop werd per aanplakbiljet in de Vrijenberg bekend gemaakt. Op 12 oktober 1655 kwamen de Deputaten van de Classis en enkele naburige predikanten in de Vrijenberg bijeen, ze hadden enige "huysluyden" meegebracht en met de voerlieden erbij moest er aan de waard Alof Jochems 32 florijnen voor het eten betaald worden. Tijdens die vergadering werd besloten dat Loenen een eigen predikant zou krijgen.

In 1681 werd er in de Vrijenberg een kind van de waard door een katholieke geestelijke gedoopt. Later heeft de Vrijenberg alleen de functie

De dichteres Jo Landheer

van boerderij gekregen en wordt sinds 1880 door de familie Modderkolk bewoond, vrijwel altijd met twee geslachten tegelijk.

Henriëtte Hofstede Davyt en de Schansenberg

Een even belangrijke als kleurrijke bewoonster van de Schansenberg is Henriëtte Hofstede Davyt geweest. Zij werd geboren in Delft als kind van een rijke effectenhandelaar. Ze trouwde met een kolonel en vertrok

naar Indië, waar het koloniale leven haar uitstekend beviel. Haar echtgenoot vergaarde intussen grote rijkdom op het eiland Atjeh. Ze laten een huisje in Loenen bouwen om de vakanties in Holland door te brengen. Hun huisje krijgt de naam De Schansenberg, omdat het pal naast de boerderij De Vrijenberg ligt op de plek waarin destijds de *Vrijen* zich hadden verschanst. Het huwelijk strandt echter als zij erachter komt dat haar man er verschillende vriendinnetjes op na houdt. In 1934 keert ze, met een geslachtsziekte en kinderloos, definitief terug naar Nederland.

Ze gaat op De Schansenberg wonen, het huisje dat ze in 1923 als vakantiewoning hadden laten bouwen, om er hun verlof in Holland door te brengen. Gescheiden van tafel en bed blijft ze de naam *Hofstede* dragen en onder die naam kent Loenen haar. Binnen de kleine kring op en rond De Schansenberg stond ze bekend als een zeer kleurrijk persoon en voor ieder gold dat haar wil op De Schansenberg wet was. Henriëtte liet vaak wat veranderen of vergroten aan haar huis, waarbij zij zich niet aan bouw- en brandweervoorschriften stoorde. Het gevolg was dat de Schansenberg een met het vele gebruikte hout en de ontelbare sluipdoor/kruipdoor gangetjes een brandgevaarlijke tijdbom werd. Mijn buurman Frans De Ruyter herinnert zich nog dat hij eens bij haar geroepen werd en dat ze toen bijna

nog uitsluitend boven op de vierde verdieping verbleef. Toen Frans aanbelde ging er een raampje open en liet zij de sleutel aan een touwtje zakken, zo kon hij zelf de deur openen en boven komen. Hij dacht nog bij zich zelf: "Als hier eens brand uitbreekt hoe kom je daar dan uit?" Bij zijn vertrek herhaalde zich het ritueel met de sleutel aan het touwtje en moest hij de deur afsluiten.

Aanvankelijk maakte ze van De Schansenberg een pension en na de oorlog is het een poosje gehuurd door de Ned. Herv. Kerk, die het gebruikte als rusthuis voor overspannen vrouwen. Daarna is het nog een aantal jaren als blindeninstituut in gebruik geweest. Tenslotte heeft zij nog geprobeerd er een huis voor ouderen, met bungalows op het terrein, van te maken, maar daarvoor kreeg zij geen vergunning. Tijdens de oorlog werd Henriëtte verliefd op een van de gasten, Egbert van Son, een gewezen rechter uit Indië, die haar levenspartner werd. Na het overlijden van Egbert van Son in 1968 kende zij nog maar één liefde en dat was dieren. Op verschillende plaatsen lees je dat ze uren kon zeuren over een 18 jaar oude kip en een jong poesje. Haar dierenliefde ging zover dat, toen zij haar bezit goed kon verkopen aan een katholieke organisatie, zij daar niet op inging omdat de Katholieke Kerk toestond dat er in Spanje dieren werden gemarteld.

Met mannen had ze het kennelijk geheel gehad. Zo moest Gerrit Versteeg een brief die per abuis bij de fam. Van Hasselt was bezorgd, bij haar in de bus doen. Omdat het wat regende, hield Gerrit de brief onder de trui droog. Gerrit was nog niet terug of zij had mevr. Van Hasselt al opgebeld met de mededeling: "Een vieze man heeft mijn brief onder de trui gehad, die wens ik niet te ontvangen". Waarop mevr. van Hasselt opmerkte, dan laat je het maar.

In 1975 werd zij op de Beekbergerweg geraakt door een vrachtauto en moest ze revalideren in het Zonnehuis, hierna verbleef zij bijna uitsluitend op de vierde verdieping van de Schansenberg. Op de eerste Pinksterdag 1981 stond De Schansenberg in brand. Toen de brandweer eindelijk bij haar kon komen trof men haar, door de brand onherkenbaar, verminkte lichaam in de keuken aan. Henriëtte werd begraven in het graf, waar Egbert van Son al sinds 1968 zijn laatste rustplaats heeft. In haar testament was bepaald dat vrijwel haar gehele bezit voornamelijk ten goede moest komen aan katten en daardoor de naar haar moeder vernoemde stichting de "Wilhelmina Davyt-Keuchennius Stichting" ging.

Het stichtingsbestuur kon ieder jaar tussen de € 200.000 en € 300.000 verdelen, waar men niet alleen katten maar alle dieren van liet profiteren. Na 25 jaar heeft men de stichting ontbonden en van het nog aanwezige kapitaal heeft men ongeveer veertig volledig ingerichte dierenambulanceswagens aan

de dierenbescherming geschonken. Later is de afgebrande Schansenberg gekocht door Leo van Duin en toen die het niet lukte er een vakantieoord met bungalows van te maken, heeft hij er ter plekke een gebouw met enkele huur-appartementen laten bouwen.

Gebouw De Schansenberg

Frank van Hasselt

Frank van Hasselt was een zoon van de directeur-generaal van de Staatsspoorwegen, die in huize Empe woonde. Frank heeft daar ook met zijn gezin gewoond, totdat hij in 1975 een Noorse bungalow vlak achter de Vrijenberg in Loenen liet bouwen. Ze namen het echtpaar Gerrit Versteeg en Marietje Versteeg-Abbink met hun zonen mee. Er was gezorgd voor woonruimte in de bungalow, evenals de tien jaar daarvoor in huize Empe. Het echtpaar zorgde voor het reilen en zeilen in en buiten het huis van de familie Van Hasselt. Deze was altijd druk met de padvinderij en had aan de overkant van de weg een terrein voor dat doel ingericht en daarop een hoge uitkijktoren laten bouwen.

In Loenen stond Van Hasselt bekend als de man met de blote rug en korte broek. Aldus uitgerust heb ik op het kanaal zien schaatsen! En ook Gerrit Versteeg hielp hij sneeuwruimen met blote benen en bloot bovenlichaam. Wel met handschoenen aan, hij had erg gevoelige handen. Alleen op zondag naar de kerk droeg hij een lange broek. Op 18 december 1984 ging hij wat reparaties aan de uitkijktoren verrichten en zou daarna iemand van de bus

halen. Toen Van Hasselt niet op tijd bij de bushalte was verschenen en ook bij de volgende bus niet, is Gerrit Versteeg hem gaan zoeken en vond hem zwaar gewond onderaan de uitkijktoren liggen. Gerrit is direct hulp gaan halen en toen hij met dokter Hof terug kwam was Frank van Hasselt al overleden.

De kinderen van Van Hasselt hebben de bungalow verkocht aan volgelingen van de Indiase heilige Shri Shri 1008 Hairakhanwale Babaji. Zij gingen het gebruiken als hun centrum de Ashram 'Sada Shiva Dham'. Al vrij kort nadat zij het in bezit hadden is de Ashram door brandstichting verloren gegaan, maar later geheel volgens de voorschriften van de Babaji volgelingen herbouwd.

Jo Landheer, eigenlijk een beroemd persoon

Wie Jo Landheer was wist ik in eerste instantie niet, maar al snel kwam ik erachter, dat, om wat over haar te weten te komen, ik dat in de kring van mensen moest zoeken die gewerkt of geleverd hadden aan De Schansenberg. Verder is er wat op internet te vinden en in de bibliotheek vond ik het boek "*Ik wilde alleen de stilte toebehoren*" van Gert Selles. Een uitstekend boek, waarin haar leven en haar betekenis als dichteres wordt beschreven en verder staan er een groot aantal gedichten van haar in, vrijwel haar gehele oeuvre. Eigenlijk dus een beroemd persoon. Achteraf heb ik wel eens stil gestaan bij haar grafsteen en mij erover verwonderd, dat er in Loenen een letterkundige begraven is, die geboren in Rotterdam en in Apeldoorn is overleden. Dan denk je: wat is de reden dat zij in Loenen is begraven?

Nu weet ik dat zij 40 jaar een dorpsgenoot is geweest zonder dat ik, zover ik weet, ooit over haar had gehoord of laat staan haar bewust had gezien. Jo Landheer is op 16 oktober 1900 onder de naam Johanna Petronella Landheer in Rotterdam geboren, als dochter van redelijk bemiddelde ouders. Na haar eindexamen Meisjes HBS in 1920 doet zij twee jaar later staatsexamen Grieks en Latijn, waarna ze in Leiden klassieke talen gaat studeren. De studie maakt zij niet af, ze is teleurgesteld in het theoretische kader van de universitaire studie. Zij gaat privéles literatuur nemen bij P.C. Boutens. Ze debuteert op 17-jarige leeftijd in het tijdschrift *Leven en Werken* met twee gedichten.

Jo Landheer leidt al van jongs af een teruggetrokken leven. Omdat zij financieel onafhankelijk is, mist ze de prikkel om maatschappelijk wat te presteren. Ze is wel jaren lid geweest van de beroepsvereniging voor schrijvers en van 1935 tot 1940 redacteur en mede-financier van het literaire tijdschrift *Helikon*. De enige contacten en vriendschappen die ze in het literaire wereldje had – overigens beroemde personen – zijn P.C. Boutens, Jan

Toorop, Jan J. Slauerhof, Victor van Vriesland en Henriëtte Mooij. De mannen die verder meer of minder wat voor haar hebben betekend, zijn haar broer prof. dr. Bart Landheer en de kunstschilder Loki Ruijsch van Dugteren, waar ze verliefd op is geweest, maar omdat die haar maatschappelijk niets kon bieden, is die relatie uiteindelijk doodgebloed. Verder de uitgever A.A.M. Stols, Frank van Hasselt, een goede vriend en buurman en tenslotte Egbert van Son, de partner van Henriëtte Hofstede, op wie zij hopeloos verliefd is geweest, hetgeen voor haar in een tragedie eindigde.

Jo Landheer staat te boek als een uitstekend dichter met groot vakmanschap, echter ze is niet vernieuwend en nooit zeker van zichzelf, ze levert weinig productie, ongeveer 90 gedichten. Dat is nog geen twee per jaar, er zijn slechts 6 kleine bundels van haar uitgegeven met oplages variërend van 50 tot 200 exemplaren.

Naar Loenen.

Jo Landheer had voor de oorlog vaak een vakantie op de Veluwe doorgebracht o.a. in Loenen. Na het bombardement van Rotterdam in mei 1940 wilde ze die stad verlaten. Bekend door eerdere verblijven kende ze De Schansenberg en trok zij daarin en nadat het haar gelukte het huis in Rotterdam te verhuren, besloot ze zich voorgoed in Loenen te vestigen. Ondanks dat het oorlog was voelde ze zich in Loenen gelukkig, ze wandelde veel in de bossen achter De Schansenberg, totdat het noodlot toesloeg en ze heftig verliefd werd op Egbert van Son. Over die Egbert, de partner van Henriëtte Hofstede, ben ik niet veel te weten gekomen en hoe hij op de verliefdheid van Jo Landheer reageerde is mij ook niet bekend geworden. Wel was algemeen bekend dat Henriëtte Hofstede des duivels was en dat het tussen haar en Jo Landheer nooit meer goed is gekomen. De strijd tussen die twee was eigenlijk een ongelijke strijd, de gevoelige Jo Landheer was geen partij voor de door het leven geharde Henriëtte Hofstede. Toen Egbert van Son overleed, verbood ze Jo Landheer bij de begrafenis aanwezig te zijn.

Jo Landheer werd steeds eenzamer, alleen haar buurman Frank van Hasselt kwam iedere week een uurtje bij haar op bezoek. Omdat ze wist dat die van koekjes hield zoals Maria-biscuitjes en sultana's en van pepermunt, zorgde ze er dan ook voor dat ze daarvan altijd een ruime voorraad in huis had. Als Frank van Hasselt in het bos aan het werk was, kwam ze steevast een praatje maken. Zijn personeel zei dan, daar komt het liefje van mijnheer weer aan. Dat ze een wat overdreven belangstelling voor hem had ontging hem volledig.

In 1975 wordt ze getroffen door een herseninfarct en als ze na vier maanden verblijf in het Juliana Ziekenhuis in Apeldoorn terugkomt in Loenen, is ze niet meer welkom op de Schansenberg. Haar broer Bart regelt dat zij een kamer kan huren in hotel De Vrijenberg, 500 meter van de

Grafzerk Jo Landheer, met een van haar mooiste gedichten erop

Schansenberg vandaan, ze kan eigenlijk niet meer voor zichzelf zorgen. Met Henriëtte Hofstede heeft zij geen enkel contact meer, die is altijd nog kwaad over haar verliefdheid op Egbert van Son. Alleen Frank van Hasselt blijft haar trouw bezoeken.

In het voorjaar van 1982 word ze buiten bewustzijn gevonden, in het ziekenhuis wordt weer een herseninfarct geconstateerd en in juni wordt ze opgenomen in het verpleeghuis Talma Elim, ze heeft dan als enig bezit een

koffertje met ondergoed en wat papieren. De enige bezoekers die zij nog krijgt zijn haar broer Bart en Frank van Hasselt. Ze wordt nu helemaal een van hulp afhankelijke, lastige maar bovenal eenzame oude vrouw.

Zelfs Frank van Hasselt stopt er op een gegeven moment mee haar te bezoeken, hij kwam altijd op de fiets. Door zijn slechte ogen kon hij geen auto rijden. Als reden van stoppen van zijn bezoeken wordt gezegd dat de fietstocht hem te zwaar wordt, maar zijn personeel denkt dat hij er gewoon geen zin meer in had.

Op 7 oktober 1986 overlijdt Jo Landheer aan een longontsteking, ze wordt enkele dagen later begraven op de begraafplaats achter de Ned. Herv. Kerk in Loenen, slechts een tiental meters verwijderd van het graf van Egbert van Son en Henriëtte Hofstede. Op haar grafsteen staat het eerste couplet van haar in 1954 gepubliceerde gedicht "Herinneringen"

*Niet alles van de doden is vervlogen.
Schijnbaar vergeten worde' en daden komen.
Weer boven, nu zelf ons zijn ontnomen .
Gebaren, een lach
'n blik van die dierbare oogen.*

Tenslotte een bijdrage van Jos Knipping, een bevriende neerlandicus, speciaal voor mij geschreven om aan het artikel over Jo Landheer toe te voegen.

Jo Landheer: een dichter om te lezen

Toen dichters de droom centraal stelden is Jo Landheer als dichter begonnen, zij trachtte in een romantisch verlangen het onnoembare onder woorden te brengen. Deze stijl heeft zij haar hele lange leven behouden ondanks allerlei andere stromingen in de poëzie. Is zij daardoor een onbelangrijk dichter? Zeker niet, want wie de moeite neemt iets langer stil te staan bij een aantal gedichten van haar wordt beloond met hoogstaande literaire kunst.

Jo Landheer verstaat de kunst sfeer te scheppen, niet door schildering met versierende woorden of erg persoonlijke gedichten, maar door een min of meer nuchtere presentatie van een situatie.

Als uitgangspunt neem ik een van haar gedichten:

*HET HUIS WAARIN.....
Het huis waarin het doode meisje slaapt,
Staat eenzaam in het middaglicht.*

*De lucht erboven is hel en blauw,
Maar voor elk raam zijn de gordijnen dicht.*

*En mensen gaan, bewegen langs de straat,
Een jongen loopt al spelende te fluiten,
En karren dreunen van de brug,
De zon blinkt op het water en de schuiten.*

*Daarbinnen ligt zij, met de handen saam,
Ineengestrengeld, over de pupillen
De leden neer en star
De oogharen die nooit meer opwaartst zullen trillen.*

*Stil is de kamer, alle dingen zijn
In een betoovering verzonken.
Ergens, terzijde geschoven, staat
Nog 't glas waaruit zij gistren heeft gedronken.*

In de eerste regel is het woord "slaapt" voor een nuchter denkend mens natuurlijk al vreemd. In de tweede en derde strofe omschrijft zij de ligging van het huis in de omgeving: passerende mensen en verkeer, en in de derde en vierde strofe overkomt de lezer een soort rust doordat het overleden meisje inderdaad heel rustig lijkt te liggen slapen in een vredige stilte met nog als bewijs van haar leven het lege glas.

Veel van haar gedichten gaan over een herinnering en hunkering naar een gestorven dierbare. Soms lukt het haar die geliefde in haar gedicht te ontmoeten, getuige :

*Ik zie u aan en kàn het niet geloven:
nog zijn uw ogen scheemrig van de dood.*

Uit; "Weerzien". We zien hier een bekend Orpheus-motief, maar wel heel innig weergegeven. Van wie van verstilde poëzie houdt, raad ik aan haar gedichten te lezen.

Jos Knipping

Oproep aan de lezers

Elke lezer van De Marke kan zijn vereniging een dienst bewijzen, door het blad ook aan vrienden en kennissen voor te leggen! Met de vraag: wil ook jij lid worden? De ervaring is dat, als de mensen eenmaal kennis hebben gemaakt met ons ledenblad, ze best graag lid van De Marke willen worden. De voordelen ervan zijn:

- Interessante artikelen uit je eigen gebied. Het is een stimulans om zelf iets (meer) aan historisch onderzoek te doen in je eigen dorp of regio. En er eventueel zelf een stukje over te schrijven!
- Het lidmaatschap kost slechts € 14 per jaar. Aanmelding bij secretaris Clara Uenk, Eerbeek; tel. 0313-652 553.
- Behalve tweemaal per jaar dit mooie blad, kent De Marke nog vele andere activiteiten, vooral de lezingen. Gemiddeld wel acht avonden per jaar, meestal in Eerbeek of Brummen.
- Een aantal keren per jaar stuurt de secretaris een bulletin aan alle leden, met daarin, behalve een aankondiging van de a.s.lezing, een lijstje van aangeschafte boeken, die de leden gratis uit de eigen bibliotheek kunnen lenen.
- Nóg meer leuks aan De Marke: twee keer per jaar organiseert deze club een boeiende EXCURSIE, per bus of eigen auto. Resp. een hele dag en een halve dag. Soms is de animo zo groot, dat er een "stop" zit op het aantal deelnemers. Zie de enthousiaste verhalen over excursies in dit nummer

De conclusie kan duidelijk zijn: direct na lezing van dit blad het aan anderen doorgeven en hen wijzen op de aangename gevolgen van het lidmaatschap van De Marke!

Het bestuur